

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้วางแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และกระจายผลการพัฒนา โดยมุ่งให้คนไทยในทุกส่วนของประเทศได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยการกระจายอุตสาหกรรมและกิจกรรมสนับสนุนสู่ภูมิภาค พัฒนาศูนย์อุตสาหกรรมระดับภาคใน 9 จังหวัด ได้แก่ ลำพูน พิจิตร โลก นครสวรรค์ นครราชสีมา ขอนแก่น สระบุรี ราชบุรี สุราษฎร์ธานี และสงขลา โดยให้มีนิคมอุตสาหกรรมทั้ง 9 จังหวัด และส่งเสริมให้มีการลงทุนในอุตสาหกรรมหรือเขตอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงกับฐานการผลิตและปัจจัยการผลิตในภาคและจังหวัดใกล้เคียง (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 , หน้า 78 - 80)

การพัฒนาประเทศให้ไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์ในอนาคต จำเป็นต้องมีการพัฒนาในหลายด้านไปพร้อมกัน ได้แก่ การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และการศึกษา โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพของคนไทย ซึ่ง ภิรมย์ พรหมสวัสดิ์ และ ศิริพรรณ ตระกูลดี (2521 , หน้า 15) ได้แยกปัญหาของประเทศที่กำลังพัฒนาเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ความด้อยพัฒนาในด้านทักษะความรู้ ความสามารถพิเศษของบุคคลในส่วนแรงงาน
2. การไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ จากพลังงานและความสามารถของแรงงาน

ปัญหาการขาดทักษะฝีมือของแรงงานเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาระบบอุตสาหกรรม เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่เคลื่อนย้ายมาจากภาคเกษตรกรรมมีพื้นฐานการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขด้านการศึกษาที่อุตสาหกรรมแต่ละประเภทได้กำหนดไว้ และที่สำคัญคือ ระบบการศึกษาของประเทศที่เนื้อหาและหลักสูตรไม่เอื้อประโยชน์ให้ผู้เรียนได้นำความรู้ไปใช้ในการทำงานและการประกอบอาชีพ

การเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในพื้นที่ 9 จังหวัดตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อมุ่งหวังว่าเมื่อพื้นที่ดังกล่าวมีความเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว รายได้ก็จะกระจายไปสู่ภาคชนบทโดยตัวของมันเอง แต่ในทางกลับกันเมืองกลับเป็นแหล่งดูดซับทรัพยากรที่มีอยู่ในชนบทเพื่อหล่อเลี้ยงคนในเมือง โดยการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการขยายการผลิตภาคเกษตรกรรมในเชิงพาณิชย์มากขึ้น จนเกษตรกรจำนวนไม่น้อยต้องสูญเสียที่ดินและต้องเป็นหนี้ไปกับการลงทุน ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น โดยการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในสถานประกอบการ แรงงานอิสระ ทั้งที่อพยพแบบถาวร และอพยพเฉพาะฤดูกาลว่างงาน (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2532 หน้า 14 - 44) ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เกิดความไม่สมดุลในการพัฒนา มีการได้เปรียบและเสียเปรียบฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม รายได้ และโอกาสที่จะได้รับสิ่งต่าง ๆ ที่พึงได้มีความเหลื่อมล้ำมากขึ้น ผู้มีความรู้สูง และมีทุนเพียงพอในการประกอบอาชีพย่อมมีทางเลือกที่หลากหลายกว่า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา, 2537, หน้า 136)

ขณะเดียวกันผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หลักของการพัฒนา และผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่ ต้องพยายามปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมเมืองเพื่อความอยู่รอด เพราะวิถีชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวข้องกับ “เวลา” และระบบการทำงานแบบใหม่ของสังคมเมือง มีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยและการใช้จ่ายมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติเลือนลางไป (ศุภรัตน์ รัตนมุขย์, 2531 หน้า 29) เกิดความเข้มข้นของการแข่งขันทั้งกับตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะด้านการทำมาหากิน ซึ่งจากแต่ก่อนมีชีวิตที่ไม่รีบร้อน ตนเป็นนายของตน การดำเนินชีวิตขึ้นกับธรรมชาติ และเมื่อต้องมาอยู่ในสังคมเมืองที่ต้องเร่งรีบ มีระเบียบแบบแผน (อรรถพ จินะวัฒน์, 2529, หน้า 9 - 10) ทำให้แรงงานชนบทที่เข้าสู่กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ต้องปรับตัวให้สมดุลต่อการเปลี่ยนแปลง

สังคมเมืองประกอบด้วยกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย มีการปรับตัวแตกต่างกันไป ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสมดุลกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืน ซึ่งนิคม จันทรวิทุร (2523) ได้แบ่งอาชีพในสังคมเมืองตามลักษณะอาชีพได้ 3 ประเภท คือ

1. แรงงานด้านการบริหาร
2. แรงงานด้านวิชาชีพ และ
3. แรงงานด้านการผลิตและบริการ

แรงงาน 2 ประเภทแรกจัดได้ว่ามีความรู้เป็นทุนในการประกอบอาชีพค่อนข้างสูง มีเกียรติภูมิของอาชีพปานกลางจนถึงค่อนข้างสูง อีกทั้งมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ง่าย ส่วนแรงงานด้านการผลิตและบริการได้รับเกียรติภูมิของอาชีพต่ำ ถูกมองว่าเป็นอาชีพที่ไร้เกียรติ ไม่มีความเจริญก้าวหน้าและเสียเปรียบ ซึ่ง สุภาภักดิ์ จันทวานิช (2534) ได้แยกแรงงานด้านการผลิตและบริการเป็นกลุ่มอาชีพย่อย ได้แก่ พนักงาน คนงาน กรรมกรรับจ้างทั่วไป กระเป๋ารถ หญิงบริการและหมอดู กลุ่มอาชีวดังกล่าว ส่วนใหญ่พักอาศัยในเขตชุมชนแออัด มีความสัมพันธ์ในชุมชนที่คอบอยู่แบบหลวม ๆ ความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นจากความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันทางอาชีพ หรือมีปัญหาาร่วมกัน จึงรวมตัวกัน ดังนั้นจึงต้องใช้ความพยายามอย่างสูงในการ ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองให้ชีวิตดำรงได้อย่างปกติสุข

จังหวัดพิษณุโลกเป็นหัวเมืองทางภาคเหนือตอนล่าง เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างภาคเหนือตอนบน ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับการมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่ง และจะกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของประเทศไทยในภาคเหนือและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากศักยภาพในด้านการคมนาคม ขนส่ง การสื่อสาร การศึกษา การท่องเที่ยว การเงิน และธุรกิจทุกชนิด ทำให้จังหวัดพิษณุโลกเป็นแหล่งดูดซับแรงงานจากชนบทและจังหวัดใกล้เคียงที่ต้องการหางานทำ โดยเฉพาะแรงงานที่มีระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ ที่อพยพเข้ามาเพื่อขายแรงงานให้กับกิจการด้านต่าง ๆ เช่น เป็นคนงานก่อสร้าง คนขาย คนรับใช้ในบ้าน หรือการประกอบอาชีพอิสระ ได้แก่ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ขับขี่รถสามล้อ แรงงานกลุ่มนี้มีให้เห็นโดยทั่วไป ที่ต้องเผชิญกับค่าครองชีพในเมืองค่อนข้างสูง แต่รายได้ที่ค่อนข้างต่ำ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการปรับตัวของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงาน โดยมุ่งศึกษาถึงการปรับตัวด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมือง เพื่อความอยู่รอดในสภาพของชุมชนที่กำลังแปรเปลี่ยนในด้านเศรษฐกิจอย่างสูง ตลอดจนศึกษาถึงกลไกที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของกลุ่มอาชีพ ซึ่งในสังคมเมืองที่กำลังมีการพัฒนาสูง อาชีพผู้ใช้แรงงานมีการปรับตัวค่อนข้างสูง มีการปรับรูปแบบการทำมาหากิน การปรับระบบความสัมพันธ์เข้าสู่การมีเครือข่าย ต่างกลุ่มอาชีพ

ต่างชนชั้นมากขึ้น ผลของการศึกษาสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในเมืองได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในชุมชนเมือง
2. เพื่อศึกษากลไกในการปรับตัวด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในชุมชนเมือง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่ได้จากการศึกษาจะใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริม สนับสนุนการปรับตัวแก่กลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในเมืองได้ต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ พื้นที่ในเขตชุมชนเมือง จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากจังหวัดพิษณุโลกได้ถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลักในการเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับผู้วิจัยมีภูมิลำเนาในเขตจังหวัดดังกล่าว ทำให้สะดวกต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่
 - 2.1 ผู้ใช้แรงงานในกลุ่มอาชีพคนขาม
 - 2.2 ผู้ใช้แรงงานในกลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน
 - 2.3 ผู้ใช้แรงงานในกลุ่มอาชีพกรรมการก่อสร้าง
 - 2.4 ผู้ใช้แรงงานในกลุ่มอาชีพคนถือสัมภาระรับจ้าง

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาในการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

3.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน

3.1.1 สภาพทางเศรษฐกิจ

3.1.2 สภาพทางสังคม

3.1.3 สภาพการศึกษา

3.1.4 สภาพทางการเมือง

3.2 ศึกษาลักษณะการปรับตัวของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมือง ซึ่งมีประเด็นในการศึกษา ดังนี้

3.2.1 ด้านสังคม

3.2.1.1. สถานภาพของผู้ใช้แรงงานด้านสังคม

3.2.1.2. ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว

3.2.1.3. ความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มอาชีพเดียวกัน

3.2.1.4. ความสัมพันธ์กับคนต่างชนชั้นในการประกอบอาชีพหรือการสร้าง เครือข่ายใหม่เพื่อพึ่งพากันทางอาชีพ

3.2.1.5 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

3.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

3.2.2.1 รายได้

3.2.2.2 การบริโภคอาหาร

3.2.2.3 การใช้เสื้อผ้า

3.2.2.4 การใช้บริการของสถานพยาบาล

3.2.2.5 การใช้เครื่องอุปโภค บริโภค และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

3.2.2.6 การประหยัดและออม

3.2.3 ด้านการศึกษา

3.2.3.1 ความจำเป็นที่ต้องได้รับการศึกษาและเรียนรู้

3.2.3.2 ช่องทางที่ได้รับการศึกษา

3.2.3.3 เนื้อหา

3.2.3.4 วิธีการ

3.3 กลไกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัว จะศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

- 3.3.1 กลไกทางสังคมที่มีผลต่อการปรับตัวด้านความสัมพันธ์ ได้แก่ สมาชิกของครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน นายจ้าง
- 3.3.2 กลไกทางเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการปรับตัวในการประกอบอาชีพและรายได้ ตลอดจนความมั่นคงในอาชีพ ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน นายจ้าง
- 3.3.3 กลไกด้านการศึกษา ได้แก่ ผู้ที่มีหน้าที่ให้ความรู้หรือผู้ที่ทำให้กลุ่มอาชีพเกิดการเรียนรู้ นำไปสู่การปรับตัว เช่น เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐและเอกชน เพื่อนร่วมงาน สมาชิกของครอบครัว เพื่อนบ้าน นายจ้าง
- 3.3.4 กลไกด้านการเมือง ได้แก่ ผู้นำทางความคิดและการรวมกลุ่มเรียกร้องค่าจ้างแรงงาน การพึ่งพาผู้มีอำนาจเหนือกว่า

นิยามศัพท์เฉพาะ

การปรับตัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อความเหมาะสมหรือสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและการเมือง

กลไกการปรับตัว หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและการเมือง

กลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในชุมชนเมือง หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพที่ใช้แรงกายในเขตชุมชนเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดไว้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาชีพคนขาย กลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน กลุ่มอาชีพกรรมกรก่อสร้าง และกลุ่มอาชีพคนถือใบสามล้อรับจ้าง